

idaresinden yardım istedi. Bu arada Zengibar donanması Mombasa'yı bombaladı. İngilizler'in kısa süreli bir anlaşma yaparak buraya bir miktar asker yerleştirmeleri üzerine geçici huzur sağlandı. Bütün Saïd ile münasebetlerine daha fazla önem veren İngilizler 1826 yılında Mombasa'dan çekildi. Mezrûî ailesinin hâkimiyetini sürdüren Sâlim b. Ahmed, Mombasa'daki eski bir topu eriterek "buruzulu" denen (Portekizce bazaruco) bir para bastırdı. Şehrin etrafını surlarla çevirdi; Pemba'yı almak amacıyla bir sefer düzenlediyse de başarısız kaldı. Onun 1835'te ölümünün ardından yerine oğlu Râşid geçti. İki yıl sonra merkezini Zengibar'a taşıyan Uman Sultanı Seyyid Saïd, bütün Doğu Afrika sahilleri gibi Mombasa'daki muhalifleri de kendi safına çekerek şehri sınırlarına kattı ve Mezrûî hânedanına son verdi (1837). Zengibar Sultanı Bergaş b. Saïd, 1887'de Mombasa'yı British East Africa Company'ye kira karşılığında İngilizler'e devretti. Şehir, İngiltere tarafından 1895 yılında bilfiil işgal edilinceye kadar Uman Arapları'nın elinde kaldı. İngilizler aynı yıl içerisinde buradan Uganda'ya uzanacak olan demiryolu projesini başlattılar. 12 Aralık 1963'te Kenya Devleti'nin kurulmasıyla birlikte Mombasa İngiliz sömürgesi olmaktan kurtuldu.

Mombasa çevresinde yapılan arkeolojik kazılarda XII-XIII. yüzyıllar arası İslâmî döneme ait bazı seramik kalıntıları bulunduğu gibi Portekiz devrine ait eski eserlerden başta İsa Kalesi olmak üzere sadece birkaçının izine rastlanmaktadır. Mezrûî valileri tarafından ikametgâh şeklinde kullanıldığı dönemde yeni ilâveler yapılan kale Portekiz-Arap mimarisinin ortak özelliklerini taşımaktadır. Kale 1835-1895 yılları arasında Mombasa'ya yerleşen Uman birliği tarafından garnizon, İngiliz sömürgeciliği döneminde (1895-1958) hapisane olarak kullanılmış, bağımsızlık sonrasında müzeye çevrilmiştir.

Mezrûî hânedanı XIX. yüzyılda Mombasa'nın bir kültür merkezine dönüşmesini sağlamış ve çok sayıda ilim adamının yetişmesini desteklemiştir. Mâcid b. Câbir er-Recebî, Muhammed b. Ahmed b. Şeyh el-Membâsi, Suûd b. Baïd el-Ma'merî, Muyaka b. Muviyî Hacı, 1937-1947 yıllarında Kenya başkadılığı yapan ve kendi aile tarihi konusundaki eserleriyle tanınan Şeyh Emîn b. Ali el-Mezrûî bu dönemde yetişen âlimlerdendir. Mezrûî, Sevâhiîl dilinde ilk dinî eserleri kaleme aldığı gibi iki dilde (Arapça - Sevâhiîl) *İşlâh* adlı

bir de dergi yayımlamıştır. Mombasalı şair Abdullah b. Mes'ûd el-Mezrûî, Zengibar Sultanı Bergaş b. Saïd ile Mombasa valisi arasındaki mücadeleyi anlattığı "Utendi ve'l-akide" adlı şiiriyle meşhur olmuştur.

1818, 1832 ve 1835 yıllarındaki salgın hastalıklar sırasında önemli ölçüde azalan Mombasa'nın nüfusu sömürge döneminin ilk yıllarında Hindistan'dan getirilen Hindu ve müslümanlarla artmaya başlamış, 1898'de 24.700'e, 1931'de 57.000'e, 1958'de 145.300'e çıkmış, bağımsızlıktan sonra 1969'da 247.000'e yükselmiştir. Mombasa bugün Kenya'nın sekiz idare bölgesinden biri olan Sahil'in (Coast) merkezidir. 1989'da 465.000, 1999 sayımında 665.000'i bulan şehir nüfusu 2004 yılı başlarına ait tahminlere göre 800.000'e yaklaşmıştır.

Kenya'nın ve aynı zamanda Doğu Afrika'nın en geniş ticaret limanına sahip olan Mombasa komşu ülkelerin, özellikle kıyısı bulunmayan Uganda'nın zengin ticaret, ziraat ve sanayi bölgelerine hizmet vermektedir. Şehirde Doğu Afrika'nın en büyük petrol rafinerisi ve uluslararası bir havaalanı bulunmaktadır.

Mombasa'daki tarihî eserlerin en eskisi 1570'te yaptırılan Mandhry Camii'dir. Günümüzde Pakistan asıllı müslümanların inşa ettiği Belûcî Camii, Shibu, Nûr ve Mûsâ camileri şehrin en güzel camileridir. Ayrıca şehirde üç Hint tapınağı ve bir Anglikan kilisesi yer almaktadır. İçinde tarihî şehrin de bulunduğu Mombasa adası günümüzde anakaraya batısındaki Makupa karayolu, kuzeyindeki Nyali Köprüsü ve güneydeki Likoni Ferry adlı gemi seferleriyle bağlıdır.

BİBLİYOGRAFYA :

Şerif el-İdrisi, *La géographie d'Edrisi* (trc. P. A. Jaubert), Amsterdam 1975, I, 47, 56, 58; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, V, 207; *Géographie d'Aboulféda*, II, 207; İbn Battûta, *Seyahatnâme*, I, 280-281; Pîrî Reis, *Kitâb-ı Bahriye* (nşr. Ertuğrul Zekâi Ökte v.dğr.), İstanbul 1988, I, 167; R. F. Burton, *Zanzibar: City, Island and Coast*, London 1872, II, 23-46; Ahmed Râşid, *Târih-i Yemen ve San'a*, İstanbul 1874, I, 162; L. M. Devic, *Le pays des zendjis ou la côte d'orientale d'Afrique*, Paris 1883, s. 71-74; E. Reclus, *Nouvelle géographie universelle, l'Afrique méridionale*, Paris 1888, s. 799; *Kitâbü'z-Zünûc: Libro degli zengi* (nşr. ve İtalyanca'ya trc. Enrico Cerulli), Somalia (Roma) 1957, I, 233-246; J. Knappert, "Islam in Mombasa", *Acta Orientalia Neerlandica* (ed. P. W. Pestman), Leiden 1971, s. 75-81; J. V. Serrao, *Un voyageur portugais en Perse au début du XVIIe siècle Nicolau de Orta Rebelo*, Lisbonne 1972, s. 69-77; M. A. Strobel, *Muslim Women in Mombasa, Kenya 1890-1973* (doktora tezi, 1975), University of California, tür.yer.; N. R. Bennett, *A History of*

the Arab State of Zanzibar, Cambridge 1978, s. 7-11; M. Abdülatîf el-Bahrâvî, *Fethu'l-'Osmaniyyin 'Aden*, Kahire 1399/1979, s. 177; R. O. Collins, *Eastern African History*, New York 1990, s. 69-70, 82, 115-119; C. Coquery-Vidrovitch, *Histoire des villes d'Afrique noire*, Paris 1993, s. 141, 144; D. C. Sperling, "Rural Madrasas of the Southern Kenya Coast: 1972-92", *Muslim Identity and Social Change in Sub-Saharan Africa* (ed. L. Brenner), London 1993, s. 198-209; Mohamed Bakari - Saad S. Yahya, *Islam in Kenya*, Nairobi 1995, tür.yer.; *Kenya Ülke Etüdü* (haz. Zehra Mumcu - Umur Ceyhan), İstanbul 1997, s. 74-75; Semîha İbrâhim Muhammed, *Devletü Zencibârî'l-hadîse fi 'ahdi's-Sultân Sa'îd b. Sultân*, Bingazi 2000, s. 26-31, 39, 44, 50-54, 129, 139, 142; A. Fassassi, *Le péché du pape contre l'Afrique*, Paris 2002, s. 170; M. L. Dames, "The Portuguese and Turks in the Indian Ocean in the Sixteenth Century", *JRAS* (1921), s. 1-28; A. Werner, "Mombasa", *IA*, VIII, 409-411; a.mlf. - [G. S. P. Freeman-Grenville], "Mombasa", *EP* (Fr.), VII, 227-229; G. S. P. Freeman - Grenville, "Mazrûî", a.e., VI, 954-957; Ahmet Kavas, "Kenya", *DIA*, XXV, 257.

AHMET KAVAS

MONASTIR

(bk. MÜNESTİR).

MONDROS MÜTAREKESİ

I. Dünya Savaşı sonunda Osmanlı Devleti ile İtilâf devletleri arasında 30 Ekim 1918'de yapılan ateşkes antlaşması.

1918 yılına gelindiğinde I. Dünya Savaşı, Osmanlı Devleti'nin de dahil olduğu İttifak devletlerinin her bakımdan aleyhine gelişmeye başlamıştı. 1917 Bolşevik İhtilâli'nin ardından Rusya'da başlayan iç savaş İtilâf devletlerinin askerî gücüne önemli bir darbe vurmuş ve bu durum İttifak devletlerinin savaşın seyrine dair ümitlerini arttırmışsa da aynı yıl Amerika Birleşik Devletleri'nin savaşa katılması yenilgiyi kaçınılmaz hale getirmiştir. Savaş kaybetmekte olduklarını anlayan Almanya - Avusturya - Macaristan - Bulgaristan ve Osmanlı Devleti barışın sağlanması için İtilâf devletleriyle temasa geçmenin yollarını aramaya koyulmuşlardır.

Savaş sonrası yeni dünya düzeni hakkında Ocak 1918'de Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Wilson tarafından yayımlanan bildiri, Osmanlı Devleti ile müttefiklerini savaşın mağlupları olarak kendilerine dikte edilecek barış şartları konusunda iyimserliğe sevk etmişti. Gerek Wilson prensiplerinde gerekse İngiltere ve Fran-

MONDROS MÜTAREKESİ

sa'nın yayımladığı mesajlarda Türkler'in çoğunlukta olduğu bölgelerde bağımsız ve egemen bir devletin varlığına dokunulmayacağı ifade edilmekle beraber müttefikler bunda samimi değillerdi.

Eylül 1918'de Osmanlı Devleti için savaş İtilâf devletlerinin beklentilerine uygun bir gelişme göstermeye başladı. Bulgaristan 29 Eylül'de ağır şartlar içeren bir ateşkes antlaşması imzalayarak savaştan çekilince Osmanlı Devleti ile müttefikleri arasındaki kara bağlantısı kesildi, Trakya ve dolayısıyla İstanbul her türlü düşman saldırısına açık hale geldi. Filistin-Suriye cephesinde 19 Eylül'de gerçekleştirilen İngiliz saldırısı da Osmanlı kuvvetlerinin bozgunu ile sonuçlanmıştı. 5 Ekim'de İtilâf kuvvetleri Bulgaristan üzerinden Trakya'ya taarruza hazırlanırken Osmanlı hükümeti İspanya aracılığı ile İtilâf devletlerine barış teklif etti. Aynı günlerde Almanya ve Avusturya da benzer girişimlerde bulundular. Ancak Osmanlı Devleti'nin hem birinci teklifi hem 12 Ekim'de yaptığı ikinci başvuru cevapsız kaldı. Ülkenin yüzyüze geldiği bu ağır siyasî ve askerî tablo sebebiyle Meclis-i Meb'ûsan Talat Paşa hükümetine güvensizlik oyu verdi. Yeni hükümeti 14 Ekim'de İttihat ve Terakkî politikalarına karşı olan Ahmed İzzet Paşa kurdu. Bu hükümette Rauf Bey (Orbay) Bahriye nâzırı oldu. Sadrazam Ahmed İzzet Paşa'nın ilk icraatı İtilâf devletleriyle barışı tesis etmek için harekete geçmek oldu. Bu amaçla, Irak cephesinde Osmanlı kuvvetlerine esir düşüp Büyükkada'da ikamete tâbi tutulan İngiliz Generali Tawshand'a İngiltere ile Osmanlı Devleti arasında aracılık yapması teklif edildi ve Osmanlı barış teklifi Çanakkale Boğazı önündeki İngiliz filosu kumandanı Amiral Calthrope'a iletildi. Calthrope 23 Ekim'de teklifin hükümeti tarafından kabul edildiğini, mütareke yapmak üzere kendisinin görevlendirildiğini ve müzakere için Osmanlı delegelerinin hemen gönderilmesi gerektiğini bildirdi.

İngiltere'nin mütareke teklifini kabul etmesinden sonra Osmanlı başşehri kısa bir süre Osmanlı heyetine kimin başkanlık edeceği tartışmasına sahne oldu. Sultan Vahdeddin heyet başkanı olarak Damad Ferid Paşa'yı göndermek istiyordu. Fakat hükümet, Damad Ferid Paşa'nın mütareke ile ilgili tutarsız fikirlerinden dolayı bu isteğe şiddetle karşı çıktı ve Bahriye Nâzırı Rauf Bey'i gönderilecek heyetin başkanlığına seçti. Padişah bu heyete saltanat ve hânedan haklarının ko-

runmasına ve bazı vilâyetlere muhtariyet verilecekse bunun siyasî değil idarî olması gerektiğine dair bir tâlimat verdi. Asıl tâlimat ise hükümet tarafından hazırlandı. Wilson prensiplerine fazla bel bağlamış görünen hükümet şu hususların gerçekleştirilmesini istiyordu: a) Hükümet yönetimine karışılmaması, b) ülkenin hiçbir yerine yabancı asker çıkarılmaması, c) Alman yardımı sona erdiğine göre İtilâf devletlerinin para yardımı yapması, d) Yunan gemilerinin geçmemesi şartıyla Boğazlar'ın açılabilmesi ve askerinin terhis edilebileceği. Bu iyimser görüş ve beklenti ile Limni adasının Mondros Limanı'ndaki Agamemnon zırhlısına giden Osmanlı heyeti, burada dört gün süren müzakerelerden sonra 30 Ekim 1918'de Amiral Calthrope'un dikte ettirdiği hükümleri içeren Mondros Mütarekesi'ni imzaladı.

Mondros Mütarekesi Osmanlı savunma sistemini neredeyse tamamen yok ediyordu. Sınırların korunması ve iç güvenliğin sağlanması için gerekli askerî kuvvetten fazlası hemen terhis olunacaktı. Güvenlik ve buna benzer konularda kullanılacak küçük gemiler dışında Osmanlı sularında ve Devlet-i Aliyye tarafından işgal edilen sularda bulunan bütün savaş gemileri İtilâf devletlerine teslim edilecekti. Hicaz, Asir, Yemen, Suriye ve Irak'ta bulunan Osmanlı birlikleriyle Trablus ve Bingazi'deki Osmanlı subayları İtilâf kuvvetlerine teslim olacaktı. Türk sularındaki bütün torpil tarlaları, torpido ve kovanların yerleri gösterilecek, bunların temizlenmesinde gerektiğinde İtilâf devletlerine yardım edilecekti. Boğazlar serbest geçişe açılacaktı. Resmî kullanım dışındaki telsiz, telgraf ve telefon haberleşmeleri İtilâf memurlarınca denetlenecekti. Osmanlı Devleti'nin sahip olduğu bütün demiryolları ve limanlar İtilâf kuvvetlerine açılacaktı. Bu çerçevede İç Anadolu ile ulaşım için stratejik önemi haiz Toros tünelleri işgal edilecekti. Osmanlı hükümeti İttifak devletleriyle bütün ilişkilerini kesecekti. Buna paralel olarak Almanya ve Avusturya subayları ve sivil memurları ile bu ülkelerin vatandaşlarının en kısa zamanda Osmanlı ülkesini terketmesi sağlanacaktı.

Mütarekede Osmanlı Devleti'nin sınırlarıyla ilgili olarak tek bir maddeye yer verilmişti. Buna göre İran'ın kuzeybatısında ve Güney Kafkasya'da bulunan Osmanlı kuvvetleri I. Dünya Savaşı'ndan önceki sınırlara çekilecekti. Fakat doğrudan sınır-

larla ilgili olmayan 7 ve 24. maddeler gelecekte Osmanlı topraklarının işgaline yol açabilecek nitelikteydi. 7. madde, müttefiklerin güvenliklerini tehdit edecek bir durum söz konusu olduğunda ülkenin herhangi bir stratejik noktasının işgal edilmesine imkân veriyordu. 24. madde, İngilizce metinde "Ermeni vilâyetleri" şeklinde kaydedilen Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki altı vilâyette (Erzurum, Van, Harput, Diyarbakır, Sivas ve Bitlis) herhangi bir karışıklık çıkması halinde İtilâf kuvvetlerinin işgal hakkı bulunduğunu hükme bağlıyordu. Daha sonraki günler bu maddelerle ilgili kuşkuşların hiç de yersiz olmadığını gösterecekti.

Mondros Mütarekesi artık Osmanlı Devleti'nin altı asırlık tarihinin sonuna gelindiğinin habercisiydi. Böylesine dramatik bir çöküşe yol açanların bunun siyasî bedelini ödemeleri kaçınılmazdı. Nitekim mütarekenin imzalanışının ardından ülkeyi felâkete sürüklemekle suçlanan İttihat ve Terakkî Partisi 1 Kasım 1918'de yaptığı olağan üstü kongrede kendini feshetti. Partinin üç lideri, savaşın muktedir adamları Enver, Cemal ve Talat paşalar gizlice ülkeyi terketmek mecburiyetinde kaldı.

Osmanlı Devleti tarihinde sonun başlangıcı olarak kabul edilebilecek olan Mondros Mütarekesi ülkede çok farklı şekillerde algılanmıştı. Gerek diğer İttifak devletleriyle yapılan mütareke anlaşmalarında Osmanlı Devleti'ne dayatılanlardan daha ağır hükümler dikte ettirilmesi, gerekse Wilson prensiplerinin bağımsız ve egemen bir Türkiye'nin varlığını onaylaması dolayısıyla saray ve Ahmed İzzet Paşa hükümeti, Mondros Mütarekesi'nin imzalanışını ülkenin geleceği bakımından olumlu bir adım olarak görüyordu. Osmanlı Meclisi ise mütareke şartlarını çok ağır bulmuştu. Esasen mebusların Mondros'taki heyete mütarekeyi imzalama yetkisi vermesi, sadrazamın gizli oturumda Amiral Calthrope'un önerdiği metni kabul edip imzalamaktan başka bir yol olmadığına dair inandırıcı bir konuşma yapması ile mümkün olmuştu. Siyasî güç, birçok siyasî parti ve dernekten meydana gelen İttihat ve Terakkî muhalifi cephenin eline geçmişti. Muhalifler ise bu aşamada daha ziyade mütareke şartlarının iyi veya kötü olmasından çok savaş boyunca kendilerine hareket alanı bırakmayan iktidarın çöküşüyle ilgileniyordu.

Mondros Mütarekesi bazı sivillerde ve askerlerde ülkenin geleceği bakımından büyük bir tedirginlik meydana getirmiş-

ti. Özellikle 7 ve 24. maddeler, İtilâf devletlerinin emperyalist emellerini tatmin etmede kullanacakları tehlikeli birer araç olarak görülmüştü. Nitekim mütarekenin imzalanmasından yalnızca birkaç gün sonra İngiliz kuvvetlerinin 7. maddeye dayanarak Musul'u işgal etmesi kuşkuların hiç de yersiz olmadığını göstermiştir. Kasım 1918'den itibaren İtilâf devletleri, 7 ve 24. maddeleri istismar ve ihlâl ederek ülkenin her yanında işgal hareketlerine giriştiler. Bütün bu gelişmeler, kendini öz vatanında esarete düşme tehdidi altında gören Türk milletinin Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde örgütlenerek bir istiklâl savaşı vermesine ve bunun sonunda bağımsız bir devlet olan Türkiye Cumhuriyeti'ni kurmasına yol açmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Kemal Atatürk, *Nutuk* (Ankara 1927), İstanbul 1997, I, 1-3; Ali Fuad Türkgeldi, *Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi*, Ankara 1948, s. 1-73; a.m.f., *Görüp İstiklaklerim*, Ankara 1951, s. 138 vd.; Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuk ve Siyasî Tarih Metinleri*, Ankara 1953, I, 519-524; Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz* (İstanbul 1960) (haz. Faruk Özerengin), İstanbul 1988, s. 1-5; *Türk İstiklâl Harbi: Mondros Mütarekesi ve Tatbikati*, Ankara 1963 (Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi), I, 27-44; Celâl Bayar, *Ben De Yazdım* (İstanbul 1965), İstanbul 1997, I, 1-78; Mahmut Goloğlu, *Erzurum Kongresi*, Ankara 1968, s. 3-7; G. Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi: Mondros'tan Mudanya'ya Kadar* (trc. Nîmet Arsan), Ankara 1970, s. 1-2; a.m.f., *Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri* (trc. A. Cemal Köprülü), Ankara 1986, s. 27-35; Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, Ankara 1973, I, 9-156; Ergün Aybars, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, İzmir 1984, I, 94-101, 105-115 vd.; Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilâli*, İstanbul 1987, I, 37-47; Yahya Akyüz, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu: 1919-1922*, Ankara 1988, s. 69-74; Salâhi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, Ankara 1995, I, 1-17; P. C. Helmreich, *Sevr Entrikaları* (trc. Şerif Erol), İstanbul 1996, s. 1-2; Durmuş Yalçın v.dğr., *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Ankara 2000, I, 131-147.

CEMİL ÖZTÜRK

MONTRÖ BOĞAZLAR SÖZLEŞMESİ

Boğazlar'ın statüsünü düzenleyen ve Türkiye'nin egemenlik haklarını yeniden tanıyan

20 Temmuz 1936 tarihli antlaşma.

Lozan Konferansı'nda imzalanmış (1923) ek sözleşmeye göre İstanbul ve Çanakkale boğazları civarıyla Marmara denizindeki adalar askerden arındırılmıştı. Bo-

ğazlar'ın güvenliği Cem'iyet-i Akvâm'a (Milletler Cemiyeti) bırakılırken geçişleri düzenlemek amacıyla milletlerarası bir komisyon kurulmuştu. Boğazlar üzerindeki egemenlik haklarının sınırlandırılması anlamına gelen bu hükümleri kabul eden Türkiye Cumhuriyeti, Milletler Cemiyeti'nin kolektif güvenlik alanında etkili bir rol oynayacağını ve aynı zamanda silâhsızlanmanın gerçekleşeceğini ümit ediyordu. Fakat ne silâhsızlanma yolunda olumlu adımlar atılabildi, ne de kolektif güvenlik konusunda Milletler Cemiyeti kendisinden bekleneni verebildi.

İtalya'nın Doğu Akdeniz ve Balkanlar üzerindeki emellerinden çekinen ve Boğazlar'ın savunması kalmamasından kaygı duyan Türkiye Cumhuriyeti, Boğazlar'ın askerden arındırılması hükümlerini kaldırmak için teşebbüse geçti ve konuyu ilk defa 1933 Mayıs'ında Londra Silâhsızlanma Konferansı'nda ortaya attı. Daha sonra katıldığı milletlerarası toplantılarda da Boğazlar Sözleşmesi'nin değişmesi gerektiğini ileri sürdü. İtalya Habeşistan'ı işgal edip Almanya, Versailles Barış Antlaşması'na aykırı olarak Ren bölgesini askerleştiren Türkiye de Lozan Konferansı'na katılan devletlere özdeş bir nota verdi (11 Nisan 1936). Avrupa'daki buhranların 1923 tarihli Boğazlar Sözleşmesi ile Boğazlar'ın güvenliği için verilmiş olan kolektif garantiyi artık işlemez hale getirdiğini belirterek kendi güvenliği, savunması ve egemenlik haklarının korunması bakımından bu statünün değiştirilip Boğazlar'ın askerleştirilmesini istedi.

Antlaşmaların hiçe sayıldığı veya kuvvet zoruyla değiştirildiği bir sırada Türkiye'nin bu barışçı ve samimi davranışı olumlu karşılandı. İtalya hariç Fransa ve diğer devletler Türkiye'nin isteğini kabul etti. 1923 tarihli Boğazlar Sözleşmesi'ni değiştirecek konferans İsviçre'nin Montrö (Montreux) şehrinde toplandı (22 Haziran 1936). Türkiye'yi Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras başkanlığında bir heyetin temsil ettiği konferans Montrö Sözleşmesi adını alan yeni Boğazlar Sözleşmesi'yle sona erdi (20 Temmuz 1936). Türkiye, İngiltere, Fransa, Sovyetler Birliği, Japonya, Romanya, Bulgaristan, Yunanistan ve Yugoslavya arasında imzalanmış sözleşmeyi daha sonra İtalya da imzaladı (2 Mayıs 1938).

Montrö Boğazlar Sözleşmesi yirmi dokuz maddeden oluşmaktadır. Ayrıca dört ek madde ve bir de protokol bulunmaktadır. Sözleşme, Türkiye dahil en az altı

devletin onay belgesinin Paris'te Fransız hükümetine sunulması işleminin tamamlanması üzerine yürürlüğe girdi (9 Kasım 1936). Bununla birlikte Türkiye Cumhuriyeti, sözleşmeye ekli protokolün ikinci maddesi uyarınca 15 Ağustos 1936 tarihinde Boğazlar'dan yeni geçiş rejimini uygulamaya başladı. Sözleşme ile 1923 sözleşmesindeki Boğazlar'ın silâhsızlandırılması kayıtları kaldırılarak Türkiye'nin egemenlik hakları yeniden sağlandı. Ayrıca Karadeniz devletlerinin güvenliğini koruyacak biçimde bazı yeni düzenlemeler getirildi. Lozan'da olduğu gibi Boğazlar'dan ticaret veya savaş gemisi ayrımı gözetilmeden geçiş serbestliği ilkesi kabul edildi (md. 1). Sözleşme yirmi yıllık bir süre için geçerli olduğu halde geçiş ve gidiş geliş serbestliği ilkesi süresinin sonsuz olduğu açıklanmıştır (md. 28).

Birinci bölümde ticaret gemilerinin geçiş rejimi düzenlenmiştir (md. 2-7). Buna göre barış zamanında ticaret gemileri, bayrağı ve yükü ne olursa olsun gündüz ve gece Boğazlar'dan geçiş serbestliğinden tam olarak yararlanacaktır. Transit geçiş yapanlar, sözleşmenin birinci ekinde öngörülen resim veya harçlar dışında para ödemeyecektir. Kılavuzluk ve römorkaj isteğe bağlıdır. Boğazlar'a giriş yapan her gemi, milletlerarası sağlık hükümleri çerçevesinde Türk yasalarıyla konulmuş sağlık denetiminden geçmek için Türk makamlarının belirlediği yerde duracaktır. Savaş zamanında Türkiye savaşan değilse ticaret gemileri aynı şekilde serbest geçiş hakkından yararlanacaktır. Türkiye savaş halinde veya yakın savaş tehdidi altında ise sadece düşman olmayan ülkelerin ticaret gemileri düşmana yardım etmemek şartıyla serbestçe geçebilecektir. Bu gemiler Boğazlar'a gündüz girecek ve geçiş Türk makamlarının göstereceği yoldan olacaktır. Kılavuzluk bu durumda zorunlu kılınabilecek, fakat ücret alınmayacaktır.

İkinci bölümde savaş gemilerinin barışta ve savaşta geçiş rejimi, Karadeniz'de kıyası bulunan devletlerle bulunmayanlara göre değişiklik gösterecek şekilde düzenlenmiştir (md. 8-22). Buna göre barış zamanında hafif su üstü gemileri, küçük savaş gemileri ve yardımcı gemiler, bayrakları ne olursa olsun hiçbir resim ve yüklemle bağlı tutulmadan Boğazlar'dan serbestçe geçebilecektir. Ancak Boğazlar'a gündüz ve öngörülen şartlara uygun biçimde girmeleri şarttır. Karadeniz'de kıyası olan devletlerin savaş gemi-